

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

АЛЛА СТЕПАНОВА,

кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено основні теоретичні аспекти застосування кластерної теорії в регіональному розвитку країни. Запропоновано використання методики кластерів у кооперативному секторі економіки України в умовах глобалізації з метою підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: кластер, кооперативний кластер, кооперація, конкуренція, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток процесів глобалізації неминуче призводить до загострення конкуренції в соціально-економічній сфері. Економіка стає інноваційною, тому все більше є затребуваними нові знання, нові технології навчання та обміну знаннями. Загострення конкуренції веде до появи нових різноманітних форм співробітництва між людьми й організаціями. У відповідь на вказані виклики сучасної цивілізації почали активно розвиватися нові організаційні форми - мережі, спільноти, альянси, віртуальні фірми та інші види координації діяльності агентів, що займають проміжне положення між ринком і підприємствами.

Кластер стабільно займає перші рядки в сучасних дискусіях про створення конкурентоспроможних переваг країн і регіонів, окремих секторів ринку. Однак ми знаходимо різні характеристики природи кластера в існуючих джерелах, немає єдиної думки про характерні ознаки кластерної структури, важливої не тільки для теоретичного осмислення цієї економічної структури, але й практичного застосування кластерного досвіду.

Тому так важливо проаналізувати цей економічний феномен, визначити його можливості й знайти ключові особливості кластера, що роблять його настільки успішним в умовах глобальної економічної системи. Тільки на підставі такого аналізу ми зможемо зробити висновок, наскільки цей інструмент може бути використаний для зміцнення конкурентоспроможності України на поточному етапі розвитку та безпосередньо для кооперативного сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на столітню історію вивчення кластера та великий практичний матеріал, яким володіє економіка щодо кластерів, до сьогодні не вирішено питання про основну причину високої ефективності кластера. Крім фундаментальних робіт, наприклад, праці А. Маршалла "Принципи економіки" або М. Портера "Конкуренція", у яких поняття кластера було сформульовано вперше, нами були використані праці дослідників кластерів новітнього часу. До них можна віднести два великих збірники скандинавських дослідників "Біла книга кластерної політики" за ре-

дакцією Т. Андерссона і "Зелена книга кластерної політики" за редакцією О. Сельвелла, побудованих на аналізі фактичного матеріалу функціонування кластерів; ряд статей дослідного данського центру DRUID, головним чином статей П. Маскелла, спрямованих на осмислення феномена кластера як концептуального явища; статті Енн Маркус щодо класифікації кластерів, а також ряд українських джерел - публікацій відомих економістів О. Амоші, З. Варналія, М. Войнаренка, В. Гейця, А. Міграняна, В. Пономаренка, В. Савченка, С. Соколенка та інших дослідників. Вітчизняні дослідники з різних позицій досліджують питання можливостей та доцільності використання досвіду зарубіжних кластерів у вітчизняній економіці.

Теоретичні та практичні аспекти проблеми розвитку кооперативного сектора економіки України та дослідження методів підвищення його ефективності знайшли відображення в наукових працях учених М. В. Алімана, С. Г. Бабенка, С. Д. Гелея, В. В. Гончаренка, В. В. Зіновчука, С. М. Злупка, М. Й. Малика, В. І. Марочка, А. О. Пантелеймоненка, П. Т. Саблука, М. І. Туган-Барановського, А. В. Чайнова, А. А. Чухна. Однак нові умови функціонування національного кооперативного руху вимагають додаткових досліджень.

Метою дослідження є вивчення кластера, його відмінних особливостей як форми економічних відносин кооперації, а також розгляд варіантів застосування кластерної політики для зміцнення конкурентоспроможності української економіки на світовому ринку, зокрема застосування кластерного підходу до розвитку кооперативів в умовах глобалізації з метою підвищення ефективності їх господарської діяльності та рівня конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. У роботі розглядається такий взаємозалежний феномен, як міжфірмова кооперація. Досліджувані механізми співпраці й кооперації мають як спільні риси, так й особливості, залежні від величини підприємств, галузевої специфіки, регіональних і культурних характеристик. Для того щоб розібратися в основних тенденціях і рушійній силі сьогоденних процесів, розглянемо базові організаційні форми й основні концепції коо-

перації й співробітництва, до яких відносять: стратегічні альянси, об'єднання на умовах застосування концепції аутсорсингу, професійні та виробничі асоціації, віртуальні підприємства, сучасні технології співробітництва в Інтернеті та кластери.

Відповідно до зазначеної вище мети, зупинимося на такій організаційній формі співробітництва, як кластер.

Промислова кооперація існувала завжди, однак класична економічна теорія не приділяла їй достатньої уваги, підозрюючи кооператорів у прагненні порушити досконалість конкуренції, використовуючи картельні змови. Тільки за останні два десятиліття в економічній думці почалися фундаментальні зрушення, пов'язані зі створенням теорії кластерів (М. Портер) та розвитком концепції нової конкуренції (М. Бест), заснованої на переосмисленні класичної дилеми "співробітництво-конкуренція" [2; 4].

У теорії кластерів, як і в будь-якій новій теорії, існує багато різних трактувань основних понять і концепцій. Для зручності викладу ми будемо спиратися в основному на визначення з фундаментальної праці М. Портера "Конкуренція" [4]. Кластери - це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних із їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, які конкурують між собою, однак проводять при цьому спільну роботу.

Кластери можуть виникати стихійно там, де зосереджується достатня кількість матеріальних та трудових ресурсів, об'єднання яких дозволяє отримати конкурентну перевагу над іншими регіонами. В останні роки все більше розвинених країн та країн, що розвиваються, широко використовують кластерні підходи при формуванні регіональних економічних програм. До хрестоматійних прикладів кластерів відносять Силіконову долину в США (комп'ютерні технології), Бангалор в Індії (аутсорсинг програмного забезпечення, оборонна промисловість та електроніка).

Динамічність і конкурентоспроможність кластера, як правило, забезпечується великою кількістю інноваційних малих та середніх підприємств, що діють у певному регіоні. Здавалося б, об'єднання невеликих фірм в одну корпорацію дозволить зменшити дублювання функцій, скоротити витрати на координацію та управлінський апарат, отримати значну економію за рахунок збільшення масштабу виробництва. На думку М. Портера, таке рішення є помилковим, тому що внутрішня конкуренція між фірмами створює необхідний тиск, що стимулює інноваційну активність учасників кластера. Звичайно, не всі учасники кластера є прямими конкурентами, частина з них просто обслуговують різні сегменти ринку.

За М. Портером, взаємодія фірм усередині кластера являє собою комбінацію конкуренції та кооперації. У зарубіжній літературі все частіше зустрічається новий термін - *cooperation* - поєднання кооперації (*cooperation*) і конкуренції (*competition*). Конкуренція та кооперація можуть співіснувати завдяки тому, що ці процеси протікають у різних сферах діяльності й у різних регіонах.

У умовах глобалізації найбільш ефективною формою досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки стають інноваційні

кластери, які об'єднують зусилля ВНЗ, науково-дослідних центрів, великих промислових компаній і великої кількості малих і середніх підприємств. Саме кластери забезпечують найбільш сприятливе середовище для створення й поширення нових знань, їх комерціалізації, розвитку нових технологій, створення нових продуктів і послуг.

Наприкінці 1980-х рр. у СРСР вже була спроба формування двох типів кластерів, зокрема, у сфері високих технологій. Наприклад, в електронній промисловості кластери з'являлися за географічним принципом: поруч із Москвою (Зеленоград, Калуга) і такими містами, як Вороніж, Новосибірськ, Ленінград, Саратов та інші.

Другий тип кластерів утворився в основному у сфері військово-промислового комплексу. Це об'єднання не за географічним, а за проектним принципом, які створювалися за указом, а потім перетворилися на природну кооперацію мережевого типу. Так, атомна промисловість СРСР була "державою в державі", і її можна розглядати як особливий кластер, розсіяний у просторі [1].

Ефективна кластерна політика вимагає активної підтримки держави та місцевих органів влади, причому основною метою має бути не фінансування окремих фірм або проектів, а стимулювання й підтримка кооперативних дій.

Сьогодні територія кластера - це область високого рівня кооперації й конкуренції. Сучасні кластери включають у себе як територіально близькі, так і територіально віддалені підприємства, об'єднані спільними проектами, знаннями, досвідом взаємовідносин та культурою відносин. Тобто визначальними ознаками стають ефективність взаємодії й загальні стратегічні плани. Безумовно, при такому підході значно ускладнюються завдання розподілу заходів державної підтримки. Саме тому для взаємодії з державою бізнесу потрібно активно задіювати асоціації та саморегулюючі організації.

Застосовуючи кластерну теорію до кооперативного сектора економіки, варто пам'ятати, що в цьому секторі вже наявне таке явище, як кооперація, яке є ключовим для суб'єктів кооперативного руху. Однак ідеться, перш за все, про взаємовигідне поєднання всіх гілок кооперативного сектора - кредитної кооперації, споживчої та сільськогосподарської кооперації. Таке поєднання дозволить взаємовигідно співіснувати на терені вітчизняної економіки, що призведе до підвищення фінансових результатів діяльності та конкуренції.

Кооперативний рух передбачає поєднання зусиль дрібних та середніх підприємств, а кластери, як відомо, підвищують інноваційну діяльність, продуктивність та рентабельність саме малих та середніх підприємств. Тому ми можемо припустити, що кластеризація кооперативного сектора в Україні - це природний, еволюційний процес.

На території нашої країни переважна більшість населення проживає в сільській місцевості та є визначальним споживачем послуг саме для кооперативних підприємств. Кластеризація кооперативного сектора покликана оптимізувати роботу інститутів цього сегменту ринку. Адже дуже часто на території одного або декількох населених пунктів діють різні представники кооперативного сектора, і, як наслідок, їхня діяльність не приносить бажаних ефективних результатів. Це викликано, у першу чергу, несприятливою економічною кон'юнктурою, труднощами правового (відсутність прозорості) та негативного

психологічного характеру, пов'язаних зі сприйняттям даних форм господарювання, що залишилися нам у спадок від радянської системи.

Кластерний підхід до організації господарської діяльності кооперативного сектора економіки дозволить об'єднати зусилля споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації для вирішення задач із підвищення життєвого рівня сільського населення, відродження сільськогосподарського виробництва, соціального устрою села. Особливо вигідною буде ця співпраця при створенні кредитних спілок та обслуговуючих (виробничих) кооперативів у складі вже наявних споживчих спілок із їх членами, ресурсами та готовою матеріально-технічною базою.

Утворення кластерів - це інтеграція підприємств, галузей, комплексів тощо. Необхідними умовами інтеграційних процесів є наявність інтегратора (юридичної або фізичної особи, що зможе ініціювати та організувати реалізацію інтеграційного процесу). Ним може бути система споживчої кооперації, оскільки вона є найбільш організованою й найпоширенішою. Необхідними та достатніми умовами для подальшого процесу кластеризації мають бути: інтеграційна ідея, інтеграційні мотиви, інвестиції, фінансові та трудові ресурси, кваліфікований персонал. Усі ці складові на сьогодні в Україні є. Кредитна кооперація, головним представником якої є кредитні спілки, має стати кредитною артерією для всіх суб'єктів кластера та повноцінно розкрити мету свого створення. Акумуляція фінансових коштів членів кооперативів дозволить кредитним спілкам інвестувати коротко- та довгострокові програми розвитку сільськогосподарської й споживчої кооперації. У тісній взаємодії із цими видами торговельних об'єднань, у яких спільні члени-засновники, кредитна спілка зможе ефективно розміщувати власні фінансові ресурси, підвищити свою кредитну активність, забезпечити збільшення обігового капіталу споживчих спілок та сільськогосподарських кооперативів, сприяти розширенню сільськогосподарського виробництва та обсягів заготівель у сільській місцевості, збільшити грошову масу в сільського населення. Члени кредитних спілок можуть здешевити кредит; оскільки члени райспоживспілки є засновниками кредитної спілки та обслуговуючого (виробничого) кооперативу, то відсотки за кредит на розширення діяльності райспоживспілки та обслуговуючого (виробничого) кооперативу, згідно із Законом України "Про кредитні спілки", будуть нараховуватись членам як виплати (нарахування) на паї. Тим самим кредитні спілки зможуть вирішити свою найсуттєвішу проблему - забезпечення та підтримку необхідної кількості капіталу для ефективного функціонування, послідовного його збільшення та розширення власних фінансових послуг.

Саме обрані пріоритети для стимулювання діяльності сільськогосподарської кооперації обумовлені такими факторами: наявністю дрібнотоварних виробників-фермерів, готових добровільно об'єднатися у виробничі й обслуговуючі кооперативи, спроможністю кооперативів забезпечити оптимізацію організаційних, економічних і технологічних параметрів сільськогосподарського виробництва та можливість кооперативу розвивати економічні зв'язки, уклад сільського життя, забезпечити гарантії соціального захисту й соціальної підтримки селян. Ідея розвитку кооперації успішно реалізується в багатьох економічно розвинених країнах.

Кооперація і конкуренція - центральні поняття парадигми про кластери.

Основними проблемами створення кластерів в Україні, на наш погляд, є недосконалість законодавчої бази щодо регулювання питань кластеризації, відсутність фінансової та організаційної підтримки кластерів на рівні держави, низький рівень науково-дослідної розробки цього питання та відсутність кадрового забезпечення з урахуванням специфіки управління кластерних організацій тощо.

Відповідно до виявлених потенційних переваг кластера варто зауважити, що підтримка кластера як кооперації груп підприємств малого та середнього бізнесу дозволяє сконцентрувати формування регіональних цільових програм і фінансування на забезпеченні потреб кластеризованого виробництва. Оскільки ці потреби тісно взаємопов'язані з іншими соціально-економічними проблемами розвитку регіону, то застосування кластерного підходу побічно вирішує й ці проблеми з меншими витратами, не розпорошуючи кошти регіональних бюджетів.

Висновок

Проведене дослідження наукових джерел кластерної теорії та теорії розвитку кооперативного руху дозволило зробити ряд висновків:

- кластер - це інститут нового типу економічних відносин між учасниками на замкненій території;

- кластерне утворення є економічно ефективнішим за інші форми організації діяльності, що пов'язано з синергічним ефектом спільної діяльності та роллю держави;

- безумовно, у кластера є ряд недоліків, які пов'язані з його домінантною позицією в регіоні й із спеціалізацією, що розповсюджується не на окреме підприємство або їх групу, а на цілий регіон, на тисячі юридичних осіб і людей, локалізованих у кластерному регіоні. Отже, порівнюючи сумарні вигоди від застосування кластерної форми з її недоліками, а також альтернативними варіантами організації виробництва, можна відзначити високу стійкість, гнучкість та ефективність кластера, які є високо затребуваними в глобальній економіці;

- кластер іманентно пов'язаний із регіоном, не тільки його економічним, але й соціально-культурним профілем, що в подальшому сприятиме, при впровадженні відповідних урядових програм розвитку території, урахуванню інтересів усіх учасників регіонального співтовариства;

- застосування методик кластеризації до вітчизняного кооперативного сектора підтвердило, що в Україні є всі необхідні умови для утворення кооперативного кластера, результати діяльності якого будуть ефективнішими та сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних кооперативних утворень у порівнянні з окремими суб'єктами господарювання цієї сфери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьев М. В. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. В. Афанасьев, Л. Мясникова // Вопросы экономики. - 2005. - № 4. - С. 75-86.

2. Бест М. Х. Новая Конкуренция. Институты промышленного развития = The new competition. Institutions of industrial restructuring / М. Х. Бест ; [пер. с англ. : Е. Н. Калмычкова и др.]. - М. : ТЕИС, 2002. - 356 с.

3. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика : [монографія] / А. О. Пантелеймоненко. - Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. - 347 с.

4. Портер М. Конкуренция / М. Портер. - М.-СПб.-К. : Изд. дом "Вильямс", 2006. - 602 с.
5. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. - М. : Междунар. отношения, 1993. - 896 с.
6. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации: Экономика / М. И. Туган-Барановский. - М., 1989. - 496 с.
7. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации / А. В. Чаянов. - М., 1989. - 138 с.
8. Andersson T. The Cluster Policies Whitebook. IKED

International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise Development / T. Andersson, S. Serger, J. Sorvik, E. Hansson. - Vinnova : The Competitiveness Institute, 2004. - P. 250.

9. Markusen Ann. Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts / Ann Markusen // Economic. - 1996. - Vol. 72. - № 3. - P. 293-313.

10. Solvell Orjan. The Cluster Initiative Greenbook. Bromma tryck AB / Orjan Solvell, Goran Lindqvist, Christian Ketels. - Stockholm, 2003.

A. Stepanova

CLUSTERING COOPERATIVE ECONOMY OF UKRAINE

The basic theoretical aspects of cluster theory in regional development. The use of techniques of clusters in the cooperative sector of economy of Ukraine in the context of globalization in order to improve its efficiency and competitiveness.

Key words: cluster, cooperative cluster, cooperation, competition, socio-economic development.

© А. Степанова

Надійшла до редакції 19.11.2012

УДК: 338.242

УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

РОМАН ТОЛШЕЖНИКОВ,

кандидат економічних наук, доцент

Приазовського державного технічного університету, м. Маріуполь

У статті удосконалено організаційно-економічний механізм управління потенціалом промислового підприємства, адаптований до змін оточуючого середовища. Вирішено проблему синхронізації процесів підприємства, що мають різні якісні виміри, до вимог ринку. Для оцінки впливу кожного елемента внутрішнього потенціалу на елементи маркетингових складових потенціалу рекомендовано застосовувати теорію нечітких множин.

Ключові слова: стратегія, механізм управління, потенціал промислового підприємства.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економічних відносин в Україні свідчить про наявність економічних, соціальних, технічних та технологічних проблем, що перешкоджають досягненню довгострокового розвитку промислового підприємства, в тому числі отримання ним економічного, соціального та науково-технологічного ефекту. Вирішення цих проблем значною мірою залежить від ефективного використання ресурсів і можливостей підприємства, яке функціонує в умовах постійної адаптації до змін навколишнього середовища.

Наявні в Україні мінливі умови господарювання сформували певні характерні відмінності, що потребують особливої уваги дослідника економічних законів, явищ і тенденцій. Проблеми державної соціальної та економічної політики в Україні обумовили необхідність аналізу питань стабілізації промислового виробництва за рахунок управління потенціалом підприємств на належному рівні не тільки в

сприятливому економічному середовищі, але особливо, в умовах економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та управління потенціалом промислового підприємства в сучасних економічних дослідженнях порушуються досить часто [1 - 4, 7, 10]. У той же час велика увага до цієї економічної категорії сприяла тому, що на даному етапі дослідження управління потенціалом має багато науково-обґрунтованих тлумачень, спостерігається різновекторність досліджень і недостатня увага науковців до системних розробок, присвячених управлінню сукупним потенціалом адаптованого до мінливих умов розвитку загальних економічних перетворень не лише вітчизняної економіки, але й світової [6, 7]. Дослідження загальної теорії потенціалу, що містяться в працях [1 -4, 6] показує, що економічна категорія "потенціал" розкриває внутрішні наявні або приховані можливості підприємства досягти певних